

Citādības un patības attiecību anatomija

Kļaviņš, Kaspars (2020). *The “Other” and the “Self”: Supplement to East-West Cross-Cultural Studies*. Rīga: University of Latvia Press, 255 lpp.

Latvijas Universitātes profesora Kaspara Kļaviņa jaunākā grāmata ir par mūsdienās aktuālu tēmu – Rietumu–Austrumu kultūru attiecībām. Grāmatā pievērsta uzmanība reliģiski motivētu mītu un stereotipu veidošanās procesam un aicināts apzināties, ka mūsu viedokļos par citādo atspoguļojas mūsu pašu sabiedrības bieži vien noklusētās problēmas. Tās izgaismojas tieši attiecībās ar to, ko definējam kā citādo. Globalizācija met izaicinājumu pašradītajām dihotomijām, piemēram, pieņemumam par kristietības kā Rietumu civilizācijas pamata pretnostatījumu Austrumu reliģijām. Islāms ir klātesošs Eiropā, kristietība ir plaši izplatīta Ķīnā (svarīgi gan piebilst, ka šajā valstī valdošais režīms stingri kontrolē reliģisko organizāciju darbību un vajā disidentus) un Dienvidkorejā, vienlaikus nemazinot sekulāro ideoloģiju un citu reliģiju lomu šajās valstīs. Vērts ieklausīties Kļaviņa teiktajā: “Ja mēs aplūkojam kristietību un islāmu nevis kā Austrumu–Rietumu konfrontācijas simbolus, bet kā divas tā paša celma atvases [...] ar līdzīgu reliģisku terminoloģiju, kopīgiem praviešiem un kopīgu izcelsmi, daudzi globāli procesi sāk parādīties citādā gaismā.” (Kļaviņš 2020: 15)

Autors grāmatā labi parādījis, kā aiz Rietumos pagātnē tīrāztajiem stereotipiem par Austrumu amoralitāti maskējas Rietumos gadu simtiem kultivētā negatīvā attieksme pret seksualitāti un askētisma sludināšana (it īpaši pirmajos kristietības gadsimtos, kad bija izplatīta prakse pat laulātiem pāriem atturēties no seksa). Korāns seksu laulībā uzskata par pozitīvu, un līdz ar to kontracepcija gadu simtiem ir bijusi un ir daudzu islāmticīgo akceptēta prakse. Atšķirībā no kristietības islāmā seksuālas attiecības daudz mazāk ir tikušas pamatotas ar bērnu radīšanu, un tas daudzviet nodrošinājis lielāku toleranci homoseksuālām attiecībām starp vīriešiem (gan oficiāli aizliegtām islāmā). Abāsīdu kalifāta laikā

Valdis Tēraudkalns

(8.–13. gs.) literatūra, kas slavināja skaitus, jaunus vīriešus, bija populārs žanrs urbānā vidē (Wiesner-Hanks 2000: 183–184). Vienlaikus nav pamatoti arī pārlietu romantizēt islāmu, jo, kā jebkurā senā reliģijā, tā noteikumi ne vienmēr saskan ar mūsdienu Rietumu sabiedrībā izplatītajām normām. Seksuālas attiecības ārpus laulības islāma valstīs ir kriminalizētas (bieži visvairāk ir tikušas sodītas sievietes), ortodoksālā islāma patriarhālisma konsekvence ir sievietes uzskatīšana par vīrieša īpašumu (Hosseini 2010). Islāms daudzviet ir saaudzis ar vietējiem ticējumiem, kā rezultātā ticīgie dažās zemēs piekopj sieviešu apgraizīšanu (par spīti tam, ka Korānā tai nav pamatojuma un daudzas islāma autoritātes to noraida).

Autors grāmatā iekļāvis starpreliģiju dialoga meklējumu piemērus. Fascinējoša ir Jēkaba Paleologa personība: viņš bija 16. gs. grieķu-ītaļu izcelsmes dominikānis, kas atteicās no mūku solījuma un kuru par viņa uzskatiem vajāja gan katolī, gan protestanti. Viņš uzturēja kontaktus gan ar Rietumu valdnieku galmiem, gan Osmaņu dinastijas pārstāvjiem. Grāmatā ir arī piemēri, kas parāda mūsdienu islāma daudzveidību, kurā iekļaujas arī liberālais novirziens. To pārstāv, piemēram, Ibn Rušda-Gētes mošeja Berlīnē (Preamble). Tās izvēlētais nosaukums, kurā apvienots 12. gs. arābu zinātnieka un 18./19. gs. vācu literāta vārds, simboliski norāda uz šīs kopienas iekļaujošo misiju. Tās vadītāji Korāna analizē lieto vēsturiski kritisko metodi, īsteno dzimumu līdztiesības politiku un sludina pieņemamo attieksmi pret LGBT kopienai. Šādu kopienai loma gan islāmā ir margināla, un to dibinātāji nereti saskaras ar izrēķināšanās draudiem.

Autors parāda, cik sekli ir argumenti, kas attaisno Rietumu valstu īstenoto militāro agresiju Tuvajos Austrumos, maskējoties ar

demokrātijas izplatīšanu. Radikāļi, kuri mūsdienās vērsas pret Rietumiem, savulaik tikuši bruņoti par Rietumu naudu. Tāpat svarīgi neaizmirst, ka Rietumu pasaulē pastāv dažādi, vēstures gaitā mainīgi demokrātijas modeļi, piemēram, Šveices tiešā demokrātijā un sarežģītais demokrātijas modelis Lielbritānijā. Par pēdējo runājot, vērts piebilst, ka līdzās Lielbritānijai, kuras parlamenta augšpalātā 26 vietas ir rezervētas bīskapiem, vēl viena valsts pasaulē, kurā automātiski ir paredzētas vietas reliģiskiem līderiem, ir Irāna, kuras Aizbildņu padomē ir 6 islāma autoritātes, ko ieceļ šis valsts augstākais garīgais vadītājs. Šī padome interpretē konstitūciju un apstiprina parlamenta pieņemtos likumus (McDonald 2020). Šī britu prakse ir problemātiska ne tikai no mūsdienu demokrātijas viedokļa, bet arī no mūsdienu politiskās teoloģijas viedokļa. Tas ir 4. gs. konstantīnisma – valsts un baznīcas satuvināšanas – turpinājums, lai arī daudz maigākā veidā.

Labs teksts provocē tālākas pārdomas, arī kritiskas. Tas attiecas arī uz Kļaviņa grāmatu. Strīdīgs ir autora apgalvojums par kultūras kritiķi Edvardu Saīdu (*Edward Said*) kā “apvērstu Hantingtonu” (Kļaviņš 2020: 8). Manuprāt, Saīda veiktā imperiālisma un koloniālisma diskursa analīze var palīdzēt labāk saprast tieši to, par ko grāmatas autors raksta, – par pretnostatījuma “Rietumi–Austrumi” konstruēto dabu. Saīda paustā kritika nav vienkāršota un šabloniska, jo viņš orientālismu parāda kā likumsakarīgu procesu: “Rietumiem paplašinot savu ietekmi pasaulē, kristīgās Eiropas robežas vairs nekalpoja kā sava veida muitas punkts; priekšstatī par cilvēku apvienošanās un cilvēka iespējām ieguva ļoti plašu vispārēju – pretstatā vietējai – leģitimitāti” (Said 2003: 120). Saīds kritizē ne tikai Rietumus, bet par šovinistiskiem sauktu diskursu uzskatījumā iekļauj arī islamocentrismu un afrocentrismu (Said

1993: xx). Viņš aicina redzēt Rietumos un islāma valstīs notiekošo kā saistītus procesus: “Mums jāspēj saskatīt saikni starp Rietumu teikto par islāmu un to, kas kā pretreakcija notiek dažādās musulmaņu sabiedrībās.” (Said 1997: 34)

Tikpat strīdīgs ir arī autora apgalvojums par alternatīvām 16. gs. protestantu reformācijas rezultātā tapušām reliģiskām kustībām (konkrēti, sociniāņiem, vēlākajiem unitāriešiem, kas, būdami racionālisti, noliedza Trīsvienību un citas dogmas), kurām, pēc autora domām, ir maza saistība ar reformācijas principiem (Kļaviņš 2020: 52). Šāds skatījums esencializē reformāciju, kā normatīvu izceļot vienu reformācijas tipu. Reformācija ir daudzbalstīgs fenomens, par kuru daudzi mūsdienu pētnieki runā daudzskaitlī. Tādējādi tiek dekonstruētas valdošo protestantisma novirzienu pagātnē popularizētās vēstures versijas, kas izcēla vienu konfesiju vai ar to saistītu nāciju. Piemēram, 19. gs. vācu vēsturnieks Leopolds fon Ranke (*Leopold von Ranke*) saistīja reformāciju ar vācu nāciju, ar Vāciju un Šveici (Rublack 2017: 3). Sociniāņu idejas uzskatāmas ne tikai par pārrāvumu

ar valdošo protestantu un katoļu teoloģiju, bet arī par loģisku turpinājumu humānistu kritiskajam skatījumam, kas vērsās pret klerikalismu un Bībeli analizēja ar tādām pašām metodēm kā citus tekstus. Autora izteikumi par 16.–17. gs. protestantu fundamentālistiem (Kļaviņš 2020: 53) un Luteru kā Bībeles burta sekotāju (Kļaviņš 2020: 57) ir pārspīlēti. Fundamentālisms ir 20. gs. sākumā ASV protestantismā radies fenomens, kas bija reakcija uz tolaik izplatīto liberālo teoloģiju. Vēlāk jēdziens attiecināts arī uz radikāliem, citus uzskatus krasī noliedzošiem strāvojumiem citās reliģijās. Jāņem vērā, ka Luteru uzskati par Jaunās Derības grāmatām ir tāli no fundamentālisma: viņš apšaubījis, piemēram, Jēkaba vēstules kanoniskumu, jo tā neiekļāvās viņa teoloģisko uzskatu shēmā. Kristīgā fundamentālisma saknes drīzāk meklējamas 16. gs. protestantiskajā ortodoksijā (Balode, Rozners 2020: 20–28).

Taču šīs kritiskās pārdomas nemazina grāmatas vērtību. Tā “drupina” iesīkstējušus stereotipus par Rietumu un Austrumu atšķirībām, mudina mūs domāt ārpus rāmjiem un citādību vispirms meklēt mūsos pašos.

Balode, Dace, Rozners, Ģirts (2020). Fundamentālisms kā kristīgās ticības fenomēns Latvijā. *Ceļš*, Nr. 71, 20.–36. lpp.

Hosseini, Ziba Mir (2010). *Criminalizing Sexuality: Zina Laws as Violence Against Women in Muslim Contexts*. Available: <https://documentation.lastradainternational.org/lisdocs/islamic.pdf> [accessed 08.05.2021.].

McDonald, Karl (2020). Why the UK has the only parliament with reserved places for clerics – aside from Iran. *Inews*, 24.02. Available: <https://inews.co.uk/news/politics/house-of-lords-spiritual-church->

[of-england-bishops-iran-guardian-council-401294](https://www.bbc.com/news/world-europe-5581294) [accessed 08.05.2021.].

Preamble. Available: <https://www.ibn-rushd-goethe-moschee.de/en/die-moschee/praeambel/> [accessed 10.05.2021.].

Rublack, Ulinka (2017). Introduction. Rublack, Ulinka (eds.). *The Protestant Reformations*. Oxford: Oxford University Press.

Said, Edward (2003). *Orientalism*. London: Penguin.

Said, Edward (1993). *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books.

Said, Edward (1997). *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. London: Vintage Books.

Wiesner-Hanks, E. Merry (2000). *Christianity and Sexuality in the Early Modern World: Regulating Desire, Reforming Practice*. London, New York: Routledge.